

A Jászkunság 1699-ben

Egy történelmi munkáról – kritikával

Egy sokak által hasznosítható, a helytörténeti kutatók és a nagyközönség számára egyaránt jelentős kiadványt jelentetett meg a kiskunhalasi Thorma János Múzeum 2017-ben (*A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás*. Szerk.: Szakál Aurél. Tanulmány és ford.: Cseh Géza. MNL Országos Levéltár, Budapest, 2017. 152 old.). A Pentz-féle összeírásról Cseh Géza írt sokoldalú forrásjegyzéket használó tanulmányt, előszóként. A borítón Bedekovich Lőrinc 1782-ben készült térképe látható, amelyből fogalmat alkothatunk a sok darabra tagolt Jászkunság térbeli elhelyezkedéséről. Igencsak működnie kell a fantáziánknak, ha a Jászkunság 1720-ban készült első térképén szeretnénk eligazodni, amit illusztrációként látunk a kötetben. Bedekovichnak a kötetben is szereplő munkája mellett, talán helyett, az egyszerűbb tájékozódást segítve elfért volna a nagykun utód, Karacs Ferenc 1802-ben datált térképe.

A karlócai békével Magyarország a Temesköz kivételével a Habsburgok kezébe került. Megszervezték a Neoacquistica Commissiot, mely a birtokosokat tulajdonjoguk igazolására kényszerítette. A Jászkunságot egyszerűen kamarai birtoknak nyilvánították, nem ismerték el kiváltságaikat és az államadósság csökkentése miatt elhatározták eladását, hiába állt ki mellettük Sötér Ferenc jászkun alkapitány, sőt, a nádor utasította a terület gazdasági felmérését szolgáló összeírásra. Kétlem, hogy emiatt ellentmondásosnak kellene ítélnünk a szerepét, hiszen később is kiállt a jászkunok kiváltságainak megtartása mellett, amiért megrovásban részesítették. Akármi is volt az összeírás célja, felbecsülhetetlen értéket kaptunk a Jászkunság török uralom alóli felszabadulás utáni állapotáról. Cseh Géza megjegyzi: „*A történészek, néprajzosok és családja kutatók számára kiemelkedően értékes a jászkun lakosok származási helyeinek feltüntetése*”, amit itt e kötetben Szikszai Mihály nem tartott érdemesnek közölni. Helyette, kevés sikerrel a családnevek rekonstruálásával bajlódik, sajnos nem egy esetben hibázik a nevek betű szerinti átmásolása a régi kézírásokból. A lektor sem tévedhetetlen. Lehetnek eltérések az egyes betűk értelmezésénél. Az összeírás bemutatja a helységek gazdasági állapotát, részletezi az állatállományt, a szemes terményt, megbecsülték a várható jövedelmet. Szívesen láttuk volna ezeket a sokoldalú táblázatokat a kiadványban.

Éppen másfélszáz éve jelent Gyárfás István nagylélegzetű tanulmánya a Pentz-féle összeírásról *A Jászkunság történetéhez a XVI. és XVII. századból* címmel a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 1868. évfolyamában. Ebben a szerző megjegyzi: „*Végül az egyes jászkun községek egyénenkénti összeírásából hangzásuk után öskun maradványoknak tekintendő 145 régi kun családneveket elősorolni nem leend érdektelen.*” A hosszú sorban családunk nevét is megtaláltam. Ennek nyomán a hatvanas évek közepén kézbe vehettem a Jászberényből már az Országos Levéltárba került Pentz-féle összeírást. Igyekeztem betű szerint kiírni a neveket, természetesen nem vagyok felvértezve a tévedés ellen. A valamikori német nyelvű összeíró néha nagyon elferdítette a számára érthetetlen neveket, nemegyszer

további romlást érünk tetten e kötet lapjain. Elővéve jegyzeteimet, a meglepetések sora ért az összehasonlításkor.

Most csak az engem leginkább érintő nagykunsági Karcagújszállás családneveit veszem górcső alá és színesítem, Cseh Géza történeti tanulmányát kiegészítendő, egy apró histori-ai betéttel. Ajánlom, a kötetet felhasználók igyekezzenek eljárni a saját kutatási területükön hasonló módon.

A XVI–XVII. század fordulóján a jászkunok ismételten menekülőben voltak, a jászok Fülekre és a Mátrába, „*a nagykunok Bajomba valónak kénytelenek családjaikkal elmene-külni*”. A sok futó elkeseredett emberből verbuválódott Bocskai hadinépe, amint Györffy István megállapítja. 1608-ban Kistrábén kapott címeres nemeslevelet Báthory Gábor fejedelemtől Karacs Péter, Karcagra visszatelepedve ő lett a bíró. 1649-ben a 10 népes nagykun szállás nevében járt Pálffy nádornál Pozsonyban Vörös Mihály, Karach Jakab és Juhos István. Majd Karacz Jakab 1654-ben kért újabb címereslevelét Füleken hirdették ki. 1658 ismét pusztulást hozott a Nagykunságra, tíz év múltán, 1669-ben még ilyen körülmények között volt Karacs Gábor Nagykun Kerületi kapitány. 1675-ben Heves vármegye összeírásában három nemes szerepel Karcagon: Karacs Jakab, Pap Ambrus és Kemény Pál. 1683-ban a tatárok 800 embert hurcoltak el Karcagról, 1686 elején ismét elpusztították a települést. A megmaradtak közül 1692-től Karacs Pál két testvérével Földesen élt. Karacs Ferenc pedig 1696-ban átmenetileg Nádudvaron, ő visszatért Karcagra, 1699-ben szerepel a Pentz-féle összeírásban. A Rákóczi-szabadságharc idején a rácok elől menekültek a Felső-Tisza vidékére, ez a Karacs Ferenc 1711-ben tért haza, majd látjuk az 1715. évi összeírásban, róla írja Györffy István a *Nagykunsági krónikában* 1716-ból: „*Szaporodván a nép, a német lovagrend uralma alatt megbóvította napkelet felől való végében szűknek bizonyult, egész égetett téglából épült kis templomot néhai nemes Karacs Ferenc főbírótságában.*”

Ezek után, kiemelve néhány nevet a Pentz-féle összeírásból, párhuzamba állítom az 1715. és 1720. évi összeírásokban található nevekkal.

1699	1715	1720
2. Andreas Haida	–	27. Hajdú András
6. Michael Kabaj	15. Kabay Mihály	99. Kabay Mihály
7. Paulus Gurdagh	7. Gazdag Pál	–
20. Matthias Agason	–	50. Ágoston György
21. Stephanus Lapos	6. Lapos János	4. Laposy János
22. Joannes Magyar	1. Magyar János	79. Magyar János
26. N. Joannes Antal	20. Antal György	127. Antal István
28. Andreas Illjés	–	6. Illés András
37. Paulus Vitanius	–	12. N. Vitalis János
44. Franciscus Dosi	–	78. Désy Ferenc
46. Casparus Corvendi	–	9. Eörvendy Gáspár
48. Stephanus Keridinsi	39. Kenderesi István	–
49. Stephanus Juhacz	44. Juhos István	47. Juhos István
54. Michael Erdeti	19. Erdéli Mihály	33. Erdélyi Mihály
62. Stephanus Marchi	–	61. Márky István
65. Stephanus Mandok	–	62. Mándoky János
70. Franciscus Karacs	37. Karacs Ferenc	105. Karacs Gáspár

Még néhány név, amely az én olvasatom szerint tévesen szerepel ebben a kötetben, ezek megfelelőit nem találtam az 1715. és 1720. évi összeírásokban:

3. Petrus Kalmann
4. Mathias Egri
29. Georgius Cseh
56. Mathias Hehotes

Ha a Pentz-féle összeírás családneveit végignézzük, az országosan sok helyen megtalálható neveket kevésbé eltorzíthatóan látjuk. Több településen az egyes nevek előtti N. rövidítés a nobilis, azaz nemesség jelzője. Ez 1699-ben jó néhány család neve elől elmaradt. Az 1720-as években kezdődő, a Helytartótanács által kezdeményezett nemesi vizsgálatok után, az adófizetők számának növelése érdekében nem mindenkinek ismerték el a nemességét.

Némelyik egyszerű névnel is, de főleg a bonyolultabbaknál találunk nehezen kezelhető azonosítási nehézséget a valódi alak visszaállításához. Ilyenkor szükségünk lehet egy névkutatásban jártas nyelvész segítségére. Jelen esetben az 1715. és 1720. évekbeli országos összeírásnak a kutatott helységünket illető névsoraira is támaszkodhatunk az azonosításban. A Rákóczi-szabadságharc idején a rácok dúlásai újból menekülésre kényszerítették a föld népét. A túlélők nagyobb része a békésebb idők beköszöntével előbb-utóbb igyekezett visszaköltözni elhagyott lakóhelyére. Már 1699-ben is felfigyelhetünk e jelenségre, amikor Karcagra nyolc család érkezett, akiknek a neve nem került összeírásra.

Az elmondottakat figyelembe véve a kiadónak érdemes volna egy javított közreadáson gondolkodni.

Karacs Zsigmond

Közművelődés és honismeret a módosított kulturális törvény tükrében

A közművelődés (hasonlóan a közgyűjteményi intézményekhez) mindig is támogató, helyszínt, szakmai segítséget, humánerőforrást, intézményi háttérrel biztosító partnere volt a hazai honismereti mozgalomnak. Így volt ez már a rendszerváltás előtt is,¹ illetve azt követően, napjainkban is így van.

A közkulturális intézményrendszert szabályozó 1997. évi CXL. törvényt (továbbiakban törvény) 2017-ben több ponton módosította az országgyűlés. A módosított törvény új kereket és feladatokat jelöl ki a közművelődés számára, melyet egy minisztériumi végrehajtási rendelet tovább pontosít. A jogszabályok számos ponton érintik a honismereti tevékenységet, érdemes tehát összegzést adni annak érdekében, hogy az ilyen tevékenységet folytató civil szervezetek, magánszemélyek is pontosan tisztában legyenek azzal: a művelődési intézmények milyen módon segíthetik munkájukat.

Már az eredeti törvény² is fontos feladatot szab az önkormányzatoknak a közművelődési tevékenységgel kapcsolatban (76. §) a helyi („a település környezeti, szellemi, művészeti értékeinek, hagyományainak feltárása, megismertetése”), valamint kevésbé konkrétan a nemzeti („a nemzeti, a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, a

1 Kanyar József (1983): Honismeret és közművelődés. Honismeret XI. 3. sz. 6–9.

2 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Kihirdetve: 1997. XII. 15.